

Hofapoteket Kärnan

Apoteket Kärnans interiör

Inredningen i detta rum kommer från apoteket Kärnan i Helsingborg. Denna interiör är vad apotekskunderna i huvudsak mötte från 1886 ända fram till slutet av 1950-talet. Apoteket var beläget i "Apotekshuset" i centrala Helsingborg, nära det medeltida tornet Kärnan, på Södra Storgatan 7.

Inredning

Apoteket fick sitt namn Kärnan år 1880. Samma årtionde kom även apoteket att genomgå en större ombyggnad och fick då sitt nuvarande utseende som man kan ta del av här på Fredriksdals friluftsmuseum.

Apotek Kärnans inredning är i mahogny och innertaket är av glas. Taket kom från Köpenhamn och sattes upp av en dansk glasmästare. Taket består av kvadratiska rutor gjorda av benglas, även så kallat opalglas, en typ av glas som efterliknar vitt porslin och inramas av guldlistor. Originaltaket finns fortfarande kvar i det så kallade "Apotekshuset" på Södra Storgatan 7 där det ännu går att beskåda. Taket i detta rum är en kopia. Även apotekskundernas infällda dricksfontän i marmor finns kvar i "Apotekshuset". Att ha en sådan påkostad apoteksinteriör var vanligt förekommande vid denna tid. Vilken stil inredningen gjordes i berodde på vad som var på modet när den tillkom.

Ensamrätt att tillverka läkemedel

Fram till 1913 hade apoteken i Sverige ensamrätt att tillverka läkemedel. Detta innebar att hela processen, från tillverkning till försäljning, låg under samma tak. Detta resulterade i att apotekens yta och antal rum var betydligt större än dagens apotek. Här på Fredriksdal finns ett apotekslaboratorium och ett så kallat stötrum uppbyggt.

Hovapoteket Kärnan

År 1894 utnämndes apoteket Kärnan till kungligt hovapotek. Anledningen till detta var att kung Oscar II och hans hustru Sofia var kunder på apoteket när de spenderade sina somrar på Sofiero slott.

Apoteket Kärnan år 1921.

Apoteket Kärnan på 1950-talet.

Officinen

Denna del av apoteket kallas för officinen. Officinen var apotekets kundutrymme men även en viss läkemedelsframställning skedde här. En expeditionsdisk avskilde kunderna från apotekspersonalen. Bakom disken finns fristående recepturer som var arbetsplatser för personalen där man framställde läkemedel och signerade recept. Till sin hjälp hade apotekspersonalen saker som precisionsvågar, som finns på de bakre arbetsbänkarna. På dessa arbetsbänkar finns också metallstativ vars överdel är spiralformad. På dessa kunde handvågar, så kallade dispenseringsvågar, hängas upp när de inte användes. Porträttet på vänster vägg är av 1700-tals apotekaren och kemisten Carl Wilhelm Scheele.

Giftskåp och ståndkärl

Längs med väggarna i rummet finns hyll- och lådfack. Skåpet till höger är det så kallade giftskåpet, ett skåp som alltid var låst och som endast farmaceuter hade tillgång till. I skåpet, vilket namnet antyder, förvarades råvaror som arsenik och morfin. Symbolerna på skåpet är symbolen för dubbelgift som kommer ifrån planet Merkurius symbol. Det gamla namnet på kvicksilver var mercurium, efter planeten och guden. I de öppna hyllorna står förvaringskärl i glas i alfabetsordning. Dessa kärl kallas för ståndkärl och i dessa och i lådorna förvarades råvaror och halvfabrikat som behövdes för läkemedelsframställning. I lådfacken fanns även fabrikstillverkad medicin, något som kom att ta över den egna apoteksproduktionen med tiden.

Förändring och ombyggnad

I mitten av 1950-talet var 60% av de läkemedel som såldes på apoteken fabrikstillverkade och färdigförpackade jämfört med endast 10% i mitten av 1920-talet. Denna stora förändring ledde till att apotekens behov när det gäller antal rum och inredning ändrades. Detta ledde till att apoteket Kärnan i slutet av 1950-talet genomgår en stor ombyggnation för att modernisera sig. Den gamla inredningen och även andra tillhörande apoteksföremål donerades och finns att ta del av här på Fredriksdals friluftsmuseum sedan 1970-talet. Apoteket Kärnans verksamhet kom att fortsätta i "Apotekshuset" med en ny, modern inredning på Södra Storgatan 7 i centrala Helsingborg fram till 1975 då apoteket flyttade in på det nybyggda Helsingborgs lasarett.

"Apotekshuset" på
Södra Storgatan 7.

Apoteket Kärnan
år 1907.

Apoteket Kärnan och Helsingborgs apotekshistoria

Apoteket Kärnans interiör här på Fredriksdals friluftsmuseum är från 1886 men i Helsingborg har det funnits apotek ända sedan 1600-talet.

Början

Apotekaren Mattias Rode fick 1676 rätten att driva apoteksverksamhet i Helsingborg. Det är möjligt att det redan tidigare funnits apotek i Helsingborg eftersom det på andra sidan sundet, i Helsingör, fanns apotek redan 1581. Skåne hade nyligen blivit svenskt när Rode började driva sitt apotek i centrala Helsingborg, i hörnet Strömgränden och Norra Storgatan.

”Apotekshuset”

Mellan åren 1676 till 1822 så flyttade apoteket mellan olika lokaler och hus beroende på vem som ägde och drev apoteket. Apotekets läge i Helsingborg har varierat men dock alltid varit centralt placerad i staden, kring Mariakyrkan. År 1813 uppfördes byggnaden som kom att kallas ”Apotekshuset” i centrala Helsingborg, på Södra Storgatan 7. I detta hus kom det att drivas apoteksverksamhet från 1823 fram till 1975. Detta apotek tog 1880 namnet Kärnan, troligtvis på grund av apotekets närhet till det medeltida tornet Kärnan där även apoteket en tid hade en iskällare i dess källarvåning.

Sekelskiftet 1900

Runt sekelskiftet 1900 upptog apoteket Kärnan hela ”Apotekshuset” med sin verksamhet att tillverka och saluföra läkemedel. Högst upp på vinden hade apotekets sitt lager med pappersvaror som etiketter och omslagspapper men också kemikalier. I källaren fanns förrådsutrymme och svalrum medan det i entréplanet fanns officinen, som var kundutrymmet, kontor, laboratorium och personalutrymmen. En del apotekspersonal hade också sin bostad i huset. Stötboden var placerad lite avsides från kundutrymmet eftersom ljudnivån var högre här då det hackades och maldes växtdelar till pulver i rummet.

Apoteket Lejonet och apoteket Björnen

Apoteket Kärnan hade också, som många andra apotek, en mineralvattenfabrik som fanns i huset. Exempelvis hade apoteket Lejonet i Helsingborg en mineralvattenfabrik när apoteket öppnade 1886 i centrala Helsingborg, i hörnet av Bollbrogatan och Kaliforniegatan. Det skulle sedan dröja fram till 1905 innan Helsingborg fick ett ytterligare apotek, detta med namnet Björnen. Apoteket Björnen låg centralt placerad i staden, vid Sankt Jörgens plats. På just apoteket Björnen grundades 1914 läkemedelsföretaget AB Leo, mest känd för värktabletten Albyl.

”Apotekshuset” på Södra Storgatan 7.

Värktabletten Albyl av läkemedelsföretaget AB LEO.

En tradition av hantverk

Interiören som står framför er dateras till år 1886. Vid denna tid var apoteket en verksamhet som innefattade en rad olika professioner.

Farmaceuten

Apoteket Kärnan var som sagt ett hovapotek med kungliga privilegier. Därför titulerades apotekaren som hovapotekare. För att bli apotekare krävdes ända fram till år 1920 ett privilegiebrev som utdelades av Kungliga Majestäten. Detta privilegiebrev kunde därefter säljas vidare eller ärvas.

Apotekaren har genom tiderna haft en konstant arbetsuppgift, nämligen att med sin signatur gå i godo för att medicinberedningarna är pålitliga och har framställts utifrån läkarens ordinationer och receptet. Apotekarens samhälleliga roll tillkom i och med att man befarade läkarnas möjligheter att sko sig på sina patienters bekostnad. Läkarens uppgifter blev alltså att undersöka, diagnostisera och vårda patienter; Apotekaren skulle enbart tillverka medicin utefter läkarens ordinationer – samtal med kunden om medicinering (dosering, bieffekter etc.) var förbjudet!

Farmaceutyrket krävde en god kunskap om aktiva läkemedelssubstanser och hur de tekniskt ska framställas. Huvudämnen i deras utbildning var på den tiden botanik tillsammans med kemi och farmakognosi d.v.s. läran om läkemedel från djur och växtriket. Apoteksinnehavaren var chefen på apoteket och var en man.

Farmaceututbildningen var nämligen uteslutande för män fram till år 1891 och det förblev en mansdominerad bransch fram till en bit in på 1900-talet. Utöver examinerade apotekare stod både elever och farmacie kandidater, vilket var en delexamen till att bli apotekare.

I enlighet med förordningen som utkom redan år 1688 var apoteket Kärnan öppet 24 timmar om dygnet. I ett vaktrum övernattade således en apotekare så att en vaktande elev kunde väcka honom vid behov av eventuell receptexpediering. Officinen, rummet i vilket ni befinner er nu, var öppen från 8.00 på morgonen till 20.00 på kvällen. Efter stängning fick kunder knacka på en lucka och släpptes endast in om de hade ett läkarintyg som sa "Cito" vilket signalerar brådska!

Apoteket Kärnans officin år 1907.

Ett grupp fotografi på Apoteket Kärnans personal.

Apotekets andra professioner vid sekelskiftet

Laboranterna på apoteket arbetade i skymundan. De höll oftast till i laboratoriet och i stötboden. I laboratoriet tillverkade de olika liniment och ingredienser som senare skulle komma att ingå i recept. Laboranternas arbete hade idag dömts mycket riskfyllt. De kunde få handskas med eter och olika syror som skulle hållas över i flaskor. Till denna uppgift försågs de minsann inte med masker eller ventilerande fläktar. I stötrummet arbetade de med att mala ned olika torkade varor, d.v.s. droger, till ett fint pulver.

Springpojarna hade en stor roll i skötandet av apoteket och dess verksamhet. De fungerade som biträden och hjälpte till där en hand behövdes, ofta inom inventering och tillskötsel. Ett ansvar som låg på deras axlar var att hålla koll på lagret och se till att ingen ingrediens där var bristande. Deras dagliga arbete gav dem god kunskap kring de flesta av apotekens skrymslen och vrår och över ingredienserna i varulagret. Springpojarna arbetade långa skift. Frukostledighet förkom inte men de fick en timme ledigt åt middag. Sammanlagt hade de elva till tolv timmar långa arbetsdagar och för detta fick de en veckolön på tre kronor som steg gradvis med långa intervaller. Tillsammans med städerskan arbetade springpojarna med att upprätthålla en hygienisk och snygg standard på apoteket, till exempel samarbetade de med att göra i ordning officinen inför varje arbetsdag med att arrangera ståndkärlen efter ett visst beräknat avstånd.

Vidare hade apoteket Kärnan även kassörska, städerska, flera drängar och kuskar som med häst och kärra skötte större leveranser av läkemedel. Som ni förstår var apoteken stora verksamheter som engagerade många människor. Det var inte ovanligt för personalen att skicka iväg de i lägre rang till att uträtta ens privata ärenden. Denna lott föll vanligtvis på drängarna och springpojarna. De kunde få springa och köpa cigaretter och putsa skor.

Manlig personal i laboratoriet på apoteket Kärnan.

Källarförvaringen på apoteket Kärnan.

Ett föråldrat yrke...

”mycket hände under de 50 år som jag jobbade på apotek. Nu ser man inga burkar med latinska namn i hyllorna, för de är fyllda med allt annat än medicin. Det jag saknar mest är att det inte lukar apotek längre!”

Apotekens ensamrätt på att tillverka läkemedel avskaffades år 1913. Läkemedelsindustrin trädde nu fram och verkade jämsides med apoteken. I samband med detta såg Helsingborg år 1915 uppstartandet av den lokala läkemedelsfabriken Leo. Industrier såsom denna kunde i och med den raska utvecklingen inom teknik producera större kvantiteter av läkemedlen än apoteken och kom således att avlasta stor del av deras verksamhet. Dessförinnan var nästintill alla läkemedel tillredda ”extempore” d.v.s. mediciner som arbetats fram på apotek efter en kunds specifika behov. Industrialiseringen var en stor förändring och apoteken hade inget annat val än att anpassa sig därefter. Hantverket fortsattes dock att läras ut och medicinberedning i apotek bestod, om än i mindre skala.

En utredning över Sveriges apoteksväsende slog fast vid att landets apotek skulle sammanbringas under ett av staten majoritetsägt bolag, Apoteksbolaget AB. Detta beslut trädde i kraft år 1971.

Om man kom in med ett recept på ett apotek på 1970-talet expedierades man av en s.k. apotekstekniker som tog emot kundens recept och hänvisade kunden att komma tillbaka efter en utsatt tid, vanligtvis efter en till två timmar, då deras medicin förväntades vara klar. När kunden kom för att hämta och betala för sig hade däremellan deras medicin färdigställts och förpackats och sedan hade en farmaceut, som nu var en benämning för utbildade apotekare och receptarier, förberett medicinen efter läkarens recept och signerat den.

Ovan och nedan: apotekspersonal på apoteket Björnen, Helsingborg.

Kvinnornas intåg

Receptarie, som tillsammans med apotekaren räknas till farmaceuterna, blev man genom att gå receptarieutbildningen som etablerades år 1952.

Utbildningens längd var då ett år men ytterligare ett har lagts till senare därutöver tillkom två års praktik. Kvinnor har, sedan uppstartandet, dominerat receptarieyrket i representation och sedan dess att apoteket förstatligades år 1971 har kvinnor varit i majoritet även bland utbildade apotekare. Vid 1960-talets början var 10 % av apoteksföreståndarna kvinnor. Enbart ca tjugo år senare hade andelen ökat till 76 %! Detta medförde en feminisering av apoteksväsendet som innan förstatligandet, med krav på fysisk styrka och med all dyrbar utrustning, hade en typiskt maskulin handelsimage. Inträdet in i den offentliga sektorn gjorde alltså att branschen blev mer ”kvinnovänlig”. Likt andra yrken som också förstatligats och feminiserats kom apotekaryrket att förlora i prestige – något som kom att spegla sig i de anställdas löner.

Apoteksteknikerna, eller ”teknissorna” som de kvinnliga teknikerna kallades, var underordnade laboratoriebiträdena och receptarien i den hierarkiska ordningen i apoteket. De satt vid recepturer, som liknar skolbänkar, försedda med våg och många lådor. Vid recepturen tillblandades lösningar, piller trillades och salvor blandades jämna och släta. Teknissor fanns det gott av på arbetsplatsen då de skulle expediera alla besökande kunder vid disken, prissätta läkemedlen och skriva alla etiketter. Priset på patentbelagda mediciner fanns standardiserade men extemporeberedningar krävde att man slog upp alla ingredienser och beräknade ut ett pris därefter.

Personalen på apoteket Björnen, Helsingborg.

Nya rutiner

De närmaste åren såg slutet för apotekens tillverkning av läkemedel. Allting levererades till apoteken, så småningom även färdigpackat. Detta fick till följd att expeditionerna tog allt kortare tid; yrket behövde omdefinieras för att förbli relevant! Ett förslag från Apotekarsocieteten innefattade nu nya rutiner för apotekspersonalen gällande tillhandahållning av råd och upplysning om eventuella biverkningar. Personalen skulle nu arbeta både muntligt såväl som skriftligt i bipacksedlar och behandlingsanvisningar. Yrket gick ifrån det traditionella hantverket och mot att bli ett bland alla säljyrken. Plötsligt värdesattes god försäljningsstrategi som önskvärd kvalitet hos personalen.

”Det var kemin som förde mig till yrket. Men vid tiden då jag slutade var mitt arbete helt olikt det jag en gång i tiden hade utbildat mig för.”

Försvann apotekens mystiska aura i samband med att hantverket upphörde? Förlorade då även apotekarna sin status och, i förlängningen, förlorade därigenom även apoteket som institution sin status? Man kan då fråga sig vad får detta för konsekvenser vad gäller, den även i vår tid erkända, placeboeffekten?

Anställd i apoteket Björnen, Helsingborg.

Fabricerade läkemedel har här i apoteket Kärnan ersatt många av de klassiska ståndkärlen.

”Drogbutik”

I vardaglig mun syftar ordet ”droger” till olika rusningsmedel. Men ursprungligen syftar det till torkade varor. På hyllorna i officinens intilliggande rum, stötboden, kan man se plåtkärl med tre olika sorters drogvaror. Dessa är ”herba” som är latin för ört, ”folium” som är latin för blad, och ”radix” som är latin för rot. Drogernas aktiva substanser utvinns genom dekokter och infusioner. Te är ett exempel på en infusion där växtdelens substanser frigörs i varmt vatten. Dekokter är när man kokar växtdelar i ett lösningsmedel. Apotekets förvarande och arbetande med droger förklarar varför apotek i den engelska traditionen kallas för ”drug stores”.

En udda kur

Kunder kunde komma in till apoteket med tandverk. Denna tandverk kunde lindras på apoteket med hjälp av iglar. En burk med iglar stod i källaren. En igel lades i ett s.k. igelglas – ett tunt rör med en öppning i ena änden som placerades på tandköttet där verken förekom. På så sätt kunde igeln suga upp var och blod. Metoden är inte i bruk i dagens Svenska apotek men användning av iglar har på senare år sett en renässans. Man använder sig nämligen av iglar inom sjukvården för att få igång blodcirkulationen i transplanterade kroppsdelar.

Juletid på apoteket

Apoteket Kärnan, liksom många av Sveriges övriga apotek hade under en lång tid tillverkning av senap inför juletid. Senapen var, nu liksom då, endast ämnad för förtäring och påstods inte ha någon läkande funktion men var apotekare påstod sig ha det bästa receptet som gjordes på hemliga ingredienser. Traditionen att tillverka senap på apotek har fortsatt ända in på 1990-talet, även idag kan man fortfarande gå in på vissa apotek och köpa sin senap.

Ett ståndkär! med den latinska benämningen ”coffeinum” för koffein.

En flaska Ramlösa tack!

Från 1905 till 1912 hade apoteket Kärnan ensamrätt att kolsyra, buteljera och att försälja ramlösavatten.

Ramlösa hälsobrunn

Ramlösa hälsobrunn upptäcktes och grundades i början av 1700-talet av läkaren Johan Jacob Döbelius. Vattenkällan som Döbelius hittade var rik på järn i en form som lätt togs upp av kroppen.

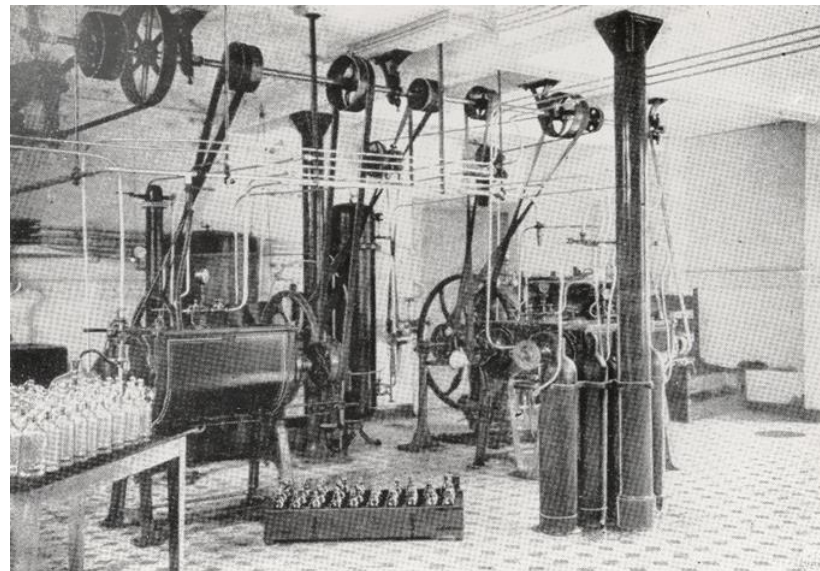
Ramlösa hälsobrunn var en del av en ny dryckeskultur som växte fram i Sverige i slutet av 1600-talet och i början av 1700-talet. Att ”dricka brunn” blev på modet och hälsovattnet ansågs bota och hjälpa till mot en rad olika sjukdomar och åkommor vid denna tid. Detta gjorde att man vid denna tid kunde köpa hälsovatten på apotek runt om i landet. I slutet av 1700-talet hade man också börjat kunna framställa kolsyra på konstgjord väg.

År 1895 upptäckts en ny underjordisk källa i Ramlösa. Detta vatten var dock inte rikt på järn som den gamla källan, utan istället rikt på mineraler. Det är bland annat från denna källa dagens ramlösavatten tappas från. Innan Ramlösa hälsobrunns egen mineralvattenfabrik stod klar 1912 så fick man besöka ett apotek för att kunna köpa en flaska ramlösavatten.

Apoteket Kärnan

Mellan åren 1905 - 1912 hade apoteket Kärnan ensamrätt att kolsyra, buteljera och att försälja ramlösavatten. Redan innan detta kontrakt mellan apoteket och Ramlösa brunn skrevs under så hade apoteket en mineralvattenfabrik som låg i ”Apotekshuset” på Södra Storgatan 7. Innan apoteket Kärnan fick ensamrätt på ramlösavatten så sålde, utöver Kärnans apotek, även Helsingborgs apoteket Lejonet ramlösavatten. Det var vid denna tid väldigt vanligt att en apotek hade sin egen vattenfabrik. Apoteken saluförde också hälsovatten från andra producenter. På apoteket Kärnan kunde man runt sekelskiftet 1900 köpa mineralvatten från Tyskland och Ungern. Sveriges riksdag antog 1913 en apoteksvarustadga och genom denna kom hälsovatten och saker som desinfektionsmedel att klassades som icke apoteksvaror. Idag kallas mineralrikt hälsovatten för mineralvatten och är så efterfrågat så idag kan man köpa det nästan överallt.

Apoteket Kärnans mineralvattenfabrik år 1907.

En annons från apoteket Kärnan om ramlösavatten från 1909.

Hofapoteket Kärnan i Helsingborg

tillhandahåller genom Brunnsapoteket i Ramlösa alla
naturliga och artificiella mineralvatten,
samt alla sorters sjukvårds- och förbandsartiklar.

OBS! Hofapoteket Kärnan, som innehar tappningsrätten för Ramlösa alkaliska vatten,
ombesörjer leveranserna af detsamma.

RIKSTELEFON 87.

En nyare ramlösaflaska med Johan Jacob Döbelius på etiketten.